

СЕКЦІЯ 8 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 658.14:005.591.6

Дехтяр Н.А.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів**Української академії банківської справи Національного банку України***Пігуль Н.Г.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів**Української академії банківської справи Національного банку України***Люта О.В.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів**Української академії банківської справи Національного банку України*

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено систему фінансового забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств в Україні. Проаналізовано склад і структуру джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств. Обґрунтовано формування механізму управління фінансовим забезпеченням інноваційної складової діяльності підприємства.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, фінансове забезпечення, управління фінансовим забезпеченням, джерела фінансування.

Дехтяр Н.А., Пігуль Н.Г., Люта А.В. МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМ ОБЕСПЕЧЕНИЕМ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследована система финансового обеспечения инновационного развития промышленных предприятий в Украине. Проведен анализ состава и структуры источников финансирования инновационной деятельности предприятий. Сформирован механизм управления финансовым обеспечением инновационной деятельности предприятия.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, финансовое обеспечение, управление финансовым обеспечением, источники финансирования.

Dekhtyar N.A., Pigul N.G., Liuta O.V. THE MECHANISM OF FINANCIAL MANAGEMENT SUPPORT OF ENTERPRISES' INNOVATIVE ACTIVITY

The article deals with the financial support of innovative development of industrial enterprises in Ukraine. The author investigates the structure of financing sources of enterprises' innovative activity and describes the mechanism of financial support of enterprises' innovative development.

Keywords: innovation, innovative activity, financial support, financial management support, sources of funding.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання характеризуються зменшенням обсягів промислового виробництва, недостатністю фінансових ресурсів для оновлення матеріально-технічної бази підприємств, зростанням обсягів дебіторської і кредиторської заборгованості, що призводить до ускладнення економічних зв'язків між контрагентами, відсутності чіткого механізму вибору ефективного портфелю джерел фінансування й побудови оптимальної структури капіталу суб'єктів господарювання, збільшення частки збиткових підприємств, що зумовлено дією факторів негативного впливу внутрішнього й зовнішнього середовища, і як наслідок – неможливістю реалізації інноваційної моделі розвитку підприємств. Слід зазначити, що загальний рівень інноваційної активності повністю залежить від стану розвитку економіки країни, темпів зростання й обсягів доходів бюджетів різних рівнів, якості функціонування банківської системи, прибутковості підприємств і доходів населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем інноваційної діяльності підприємств

та питанням його фінансування присвятили свої праці вітчизняні науковці, зокрема Л. Антонюк [1], С. Ілляшенко [8], В. Геєць, Я. Жаліло [9], А. Абрютіна, І. Скляр [2], Г. Возняк [5], Т. Васильєва [4], О. Колодзєв [10], І. Єпіфанова [7]. Проте недостатньо широко висвітлено питання складових елементів фінансового забезпечення. Особливого значення має також розгляд механізму управління фінансовим забезпеченням підприємств у системі інноваційного розвитку України, що сприятиме вирішенню забезпечення високої рентабельності інноваційної діяльності й соціально-економічного зростання загалом.

Метою дослідження є розробка й обґрунтування механізму управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємств, орієнтованого на оптимізацію структури джерел фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна діяльність охоплює витрати на дослідження й розробки, придбання інших зовнішніх знань, купівлю машин, обладнання та програмного забезпечення, підготовку виробництва для впровадження інновацій. Дослідження сучасного стану розвитку ін-

новаційної сфери України свідчать, що у 2013 р. інноваційну діяльність здійснювали 1715 підприємств порівняно з 1758 у 2012 р. Рівень інноваційної активності промислових підприємств у 2013 р. становив 16,8% від їх загальної кількості, а середній показник за період 2010–2012 рр. знаходиться у межах 15,8%, при максимальному показникові 18,0% у 2000 та 2002 рр. Однак у США, Японії, Німеччині та Франції частка інноваційних підприємств становить 70–80% від їх загальної кількості [2, с. 157]. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації у 2013 році становила 13,6%, при середньому рівні за 2005–2012 рр. – 11,2% (рис. 1) [3].

Обсяг реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств в Україні у 2013 р. становив 35,9 млрд грн, що в загальній сумі промислової продукції становить лише 3,3%, для порівняння в країнах Європейського союзу – 75%. Також, починаючи з 2005 р. частка реалізованої продукції в обсязі промислової продукції має чітку тенденцію до зниження. Це свідчить про достатню низьку інноваційну активність промислових підприємств України, що є наслідком подолання кризових явищ в економіці, зниженням господарської активності й неефективністю використання інноваційних ресурсів.

Рис. 1. Динаміка показників інноваційної активності промислових підприємств України за 2005–2013 рр. [6]

Основними чинниками, що негативно впливають на розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств України, є такі: недосконалість і неадаптованість нормативно-правової бази й державного регулювання; недосконалість інноваційної стратегії розвитку підприємств; брак власних фінансових ресурсів для фінансового забезпечення інноваційних потреб; неможливість достатньої державної підтримки; недостатність фінансування відповідних державних програм, наукової та науково-технічної діяльності за рахунок бюджетного фінансування; нерозвиненість альтернативних форм і джерел фінансового забезпечення; відсутність ефективного механізму вибору раціонального портфелю джерел фінансування; відсутність ефективної системи контролю за інноваційною діяльністю й коригування інноваційної політики. Отже, в сучасних умовах промислові підприємства не можуть досягнути достатнього рівня інноваційного розвитку, при цьому визначальний вплив на інноваційний процес має система управління та фінансування.

Концептуальні засади фінансового забезпечення підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, характеризуються загальними основами фінансування підприємств. Однак диверсифікаційні підходи до

побудови механізму фінансування підприємств набуває важливого значення, особливо зважаючи на низьку особливостей функціонування підприємств, метою діяльності яких є створення, запровадження та комерційна реалізація інновацій.

Тому під фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємств слід розуміти процес створення й мобілізації наявних і виявлення й залучення потенційних фінансових ресурсів, спрямованих на фінансування діяльності, направленої на впровадження результатів наукових досліджень і розробок для випуску нових конкурентоспроможних товарів і послуг, поліпшення технологій і забезпечення суспільних потреб.

Низький рівень інноваційної активності та недостатне фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України зумовлює формування системи управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємства й удосконалення механізму реалізації цього процесу.

Управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємства – це сукупність завдань, принципів, функцій і методів управління, що впливають на реалізацію механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності з метою розробки й запровадження інновацій.

Механізм управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності можна розглядати як безпосередньо систему управління, що включає мету, принципи, об'єкти й суб'єкти управління, функції і методи управління та систему забезпечення (таблиця 1).

Таблиця 1
Механізм управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємств

Параметр	Характеристика
Мета	Пошук і формування джерел фінансування, оптимізація їх обсягу, складу та структури
Принципи	Цільової орієнтації; системності; швидкості й ефективності впровадження інновацій; наявності різних джерел фінансування; обґрунтованості; адаптивності і гнучкості; збалансованості інтересів; безперервності;
Об'єкт	Фінансові ресурси для здійснення інноваційної діяльності
Суб'єкти	Підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність; підприємства, що впроваджують інноваційну продукцію; організаційні структури інноваційної підтримки; венчурні компанії; органи державної влади
Функції	Планування; прогнозування; організація; мотивація; контроль; аналіз
Методи	Нормативний; балансовий; бюджетування; фінансовий аналіз; моделювання сценаріїв; SWOT-аналіз; оцінка ефективності й ризикованості проектів; оцінка вартості капіталу; контролінг; аудит; моніторинг
Система забезпечення	Нормативно-правове забезпечення; інформаційне забезпечення; фінансове забезпечення

Реалізація механізму управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємств передбачає таке: формулювання цілей і аналіз інвестиційних можливостей підприємства; визначення інвестиційних потреб; пошук джерел фінансування; визначення обмежень у застосуванні тих чи інших методів фінансового забезпечення; порівняння альтернативних варіантів; формування складу джерел фінансування й ранжування за ефективністю вико-

ристання на основі оцінки показників витрат і результатів; оптимізацію структури джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства й вибір найвигідніших варіантів; моніторинг і контроль за фінансуванням інноваційної діяльності [5, с. 57].

Ефективність функціонування механізму управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємств залежить від такого: вибору інноваційного проекту; визначення обсягів фінансових ресурсів; вибору джерел фінансування і принципів їх акумулювання; наявності складу та структури джерел фінансування; оцінювання ефективності джерел фінансових ресурсів за критеріями: вартості, обсягу, строку використання, умов надання; напрямів використання фінансових ресурсів і контролю за їх цільовим використанням.

Система фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства подана на рис. 2.

Необхідно зауважити, що основними складовими фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства є організаційні структури інституційної підтримки інноваційної діяльності й елементи фінансування. Створення спеціальних цільових інноваційних фондів та організацій сприяння розвитку інноваціям становить організаційну складову інституційної підтримки. В Україні нині функціонує 12 технопарків, 20 інноваційних центрів, 24 інноваційних бізнес-інкубаторів, 11 центрів комерціалізації інтелектуальної власності, 15 центрів науково-технічної та економічної інформації. Однак вони не повною мірою, відповідають можливості створення завершеного циклу інноваційної діяльності у промисловості – від створення інновацій до впровадження їх у виробництво [9]. Отже, наявність і функціонування відповідної інфраструктури інноваційного забезпечення не відповідає нагальним потребам та не є адаптованою сучасним потребам стратегії інноваційного розвитку в Україні.

Фінансове забезпечення – система способів, форм, джерел та інструментів фінансування інноваційних процесів. Основними способами фінансового забезпечення інноваційної діяльності є внутрішнє й зовнішнє фінансування. Зазначимо, що фінансування здійснюється з власних (внутрішніх) джерел та із зовнішніх джерел у вигляді бюджетних асигнувань із

Рис. 2. Структурно-логічна схема системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємства

різних видів бюджету, кредитних коштів, іноземної допомоги, внесків інших осіб.

До форм фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств слід зарахувати самофінансування, бюджетне фінансування, банківське кредитування й інвестування. Фінансування інноваційної діяльності може здійснюватися за рахунок власних, залучених і позикових фінансових ресурсів. Самофінансування відбувається за рахунок власних фінансових ресурсів, таких як чистий прибуток і амортизаційні відрахування. Брак власних ресурсів на рівні підприємств призводить до мобілізації залучених і позикових ресурсів. Фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, які мають пріоритетне чи стратегічне значення для країни, здійснюється через науково-дослідні організації за рахунок бюджетного фінансування у формі пільгового фінансування чи пільгового кредитування. Фінансову підтримку держави можуть отримати підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів. Так, у 2013 р. 10 підприємств фінансувалися із Державного бюджету та 24 підприємства отримували кошти із місцевих бюджетів [3]. Можливість отримання додаткового прибутку призводить до використання інвестицій іноземних чи вітчизняних суб'єктів. Банківські кредити й випуск боргових цінних паперів є додатковим джерелом позикових коштів, що використовуються для впровадження інноваційної діяльності.

Таблиця 2

Показники фінансування інноваційної діяльності підприємств України за 2008–2013 рр., млн грн [6]

Рік	Обсяг фінансування інновацій, у % до ВВП	Загальний обсяг фінансування інновацій	У тому числі за рахунок коштів			
			власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2008	1,3	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	0,9	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	0,7	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	1,1	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	0,8	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	0,7	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3

Таблиця 2

**Динаміка та структура фінансування інноваційної діяльності
промислових підприємств України за 2008–2013 рр., %**

Джерела фінансування	Рік					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Власні кошти	60,6	65,0	59,3	52,9	63,9	72,9
Державний бюджет	2,8	1,6	1,1	1,0	2,0	1,8
Місцеві бюджети	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
Вітчизняні інвестори	1,4	0,4	0,4	0,3	1,3	1,3
Іноземні інвестори	1,0	19,0	30,0	0,4	8,6	13,1
Кредити	33,7	11,8	7,8	38,3	21,0	6,6
Інші джерела	0,4	2,1	1,3	6,9	3,0	4,2
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Отже, джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні є такі: Державного та місцевих бюджетів; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України [11].

Однак у фінансово-господарській діяльності суб'єктів інновацій дуже рідко використовують лише одну форму фінансового забезпечення, в більшості випадків згадані форми оптимально поєднуються. Кожне підприємство формує власну модель фінансового забезпечення, якою визначає склад і структуру джерел фінансування. Для розвинених країн Європи та США також характерна комбінована модель фінансового забезпечення, яка включає приблизно однаковий обсяг фінансових ресурсів як з державних, так і з приватно-комерційних джерел.

Динаміка показників фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України за період 2008–2013 рр. подано в таблиці 2.

Загальний обсяг фінансування витрат на інноваційну діяльність підприємств за аналізований період має нестійку тенденцію, хоча в цілому характеризується спадним трендом. Обсяг фінансування інноваційної діяльності у ВВП коливається у межах від 1,3 до 0,7%.

Серед основних джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні залишаються власні кошти підприємств, питома вага яких у 2013 р. становила 72,9%; частка підприємств, що отримали кошти іноземних інвесторів, становила 13,1% (таблиця 2).

Переважає у складі джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств власних ресурсів зумовлено насамперед недостатньо чітким і складним процесом залучення фінансових ресурсів (через несприятливий інвестиційний клімат, нерозвиненість венчурного фінансування тощо). Частка підприємств, які отримали кредитні ресурси у 2013 р., становила лише 6,6%, на внески вітчизняних інвесторів припало 1,3%, а фінансування з державного й місцевих бюджетів – 1,9% від загальної суми джерел фінансування. Для порівняння, частка фінансування з федерального бюджету США в загальних витратах на наукові дослідження й розробки становить близько 28% [9]. Тому, на нашу думку, фінансування інноваційної діяльності підприємств за рахунок коштів державного бюджету й бюджетів органів місцевого самоврядування доцільно здійснювати не лише у формі прямих бюджетних асигнувань, а й субвенцій, субсидій та інших цільових адресних надходжень.

У 2013 р. понад 75% інноваційно-активних промислових підприємств займалися впровадженням

інновацій, що на 4,3% менше, ніж у 2012 р., у тому числі за видами економічної діяльності – підприємства машинобудування, з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, металургійного виробництва й виробництва готових металевих виробів [3].

Отже, в умовах економічної нестабільності в системі управління інноваційним розвитком підприємства вагомого значення набуває саме фінансова складова, що передбачає пошук і мобілізацію найбільш раціональних джерел фінансування інноваційної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, загальний рівень інноваційної активності промислових підприємств України знаходиться на досить низькому рівні, що передусім пов'язано із недостатністю обсягів фінансування й неефективною системою управління інноваційною діяльністю. Тому запропонований механізм управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємства як важлива складова в системі інноваційного менеджменту дасть змогу створити передумови підвищення ефективності управління процесом фінансування і сприятиме подальшому інноваційному розвитку підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : [монографія] / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Абрютіна А.В. До питання фінансування інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства / А.В. Абрютіна, І.Д. Скляр // Формування та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання : [матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції]. – Луцьк : ВІЕМ, 2011. – С. 156–158.
3. Аналітична довідка. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2013 рік. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dkni.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_08%2007%202013.pdf.
4. Васильєва Т.А. Інноваційна складова в структурі макроекономічних індикаторів економічного розвитку : [монографія] / Т.А. Васильєва. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 118 с.
5. Возняк Г. В. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні : [монографія] / Г.В. Возняк, А.Я. Кузнецова. – К. : УБС НБУ, 2007. – 183 с.
6. Державна служба статистики України http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.
7. Єпіфанова І.Ю. Аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у сучасних умовах / І.Ю. Єпіфанова // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2012. – № 722. – С. 65–70.

8. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : [підручник] / С.М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2010. – 334 с.
9. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. Аналітична доповідь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1029_dok.pdf.
10. Колодізев О.М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : дис. ...д-ра екон. пец. : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О.М. Колодізев; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2011. – 508 с.
11. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

УДК 336

Дяковський Д.А.

кандидат економічних наук

Національного університету «Кієво-Могилянська Академія»

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовані основні переваги радикального розширення внутрішнього ринку вогнепальної зброї в Україні. Особливий наголос зроблений на позитивних наслідках для економіки загалом, а також фінансової сфери. Зроблений ряд висновків і рекомендацій щодо організаційних аспектів згаданого процесу.

Ключові слова: ринок зброї, фінанси, фінансовий ринок, оподаткування, торгівля.

Дяковский Д.А. ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАСШИРЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО РЫНКА ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ В УКРАИНЕ

В статье проанализированы основные преимущества радикального расширения внутреннего рынка огнестрельного оружия в Украине. Особый упор сделан на положительных последствиях для экономики в целом, а также финансовой сферы. Сделан ряд выводов и рекомендаций относительно организационных аспектов упомянутого процесса.

Ключевые слова: рынок оружия, финансы, финансовый рынок, налогообложение, торговля.

Dyakovsky D.A. FINANCIAL AND ECONOMIC PROSPECTS EXPAND THE DOMESTIC MARKET FIREARMS IN UKRAINE

The article analyze the main advantages of the expansion of the domestic market of firearms in Ukraine. Special emphasis is placed on positive consequences for the economy and the financial sector. A number of conclusions and recommendations regarding the organizational aspects of the process was made.

Keywords: the firearms market, finance, financial markets, taxation, trade.

Постановка проблеми. Україна зіткнулась із жорсткою необхідністю відновлення втрат від агресії Росії, які зокрема виражаються у спаді ВВП, промислового виробництва, торгівлі і, як наслідок, надходження податків до бюджету. Водночас Україна володіє значними можливості моментальної компенсації великої частини названих втрат через розширення внутрішнього ринку зброї. Також це забезпечить повноцінні можливості для реалізації конституційних прав громадян на життя й самозахист і потужне посилення обороноздатності нації й держави. Зроблено це може бути шляхом лібералізації умов торгівлі, насамперед за рахунок дозволу масового продажу короткоствольної та інших заборонених зараз видів вогнепальної зброї населенню. Але проти цього кроку й досі виступає досить значна кількість спеціалістів, насамперед працівників правоохоронних органів. Також наявні побоювання деяких категорій громадян щодо небезпеки, яку ймовірно може становити зброя в руках населення. Це надає науковому аналізу фінансово-економічних, правових і соціальних аспектів цього кроку особливої актуальності.

Невирішені раніше проблеми в роботах спеціалістів. Політика уряду, законодавство та фактичні дії правоохоронних органів до цього часу спрямовані проти згаданого вище кроку. І якщо роботи юристів і правозахисників з приводу дозволу продажу короткоствольної вогнепальної зброї населенню досить

поширені, то обґрунтуванню економічних переваг згаданого кроку науковцями приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання:

1. Обґрунтувати доцільність і необхідність розширення внутрішнього ринку зброї

2. Визначити очікувані позитивні наслідки цього кроку для такого:

- економіки загалом;
- фінансової сфери;
- соціальної сфери;
- обороноздатності України.

3. Визначити кроки, потрібні для досягнення визначених позитивних наслідків

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна тривалий час є одним із світових лідерів на ринках озброєнь, перемагаючи відомих іноземних виробників у конкурентній боротьбі завдяки високій якості продукції та збалансованій ціновій політиці. Існує широка мережа науково-дослідних, конструкторських установ і виробничих підприємств, що, незважаючи на фінансову скруту, не розгубили, а примножили останнім часом потенціал, який можна вважати вагомим елементом національного багатства України. Після розпаду Союзу Україна успадкувала близько 30% його ВПК, зокрема, значну частку теоретичних і практичних напрацювань у галузях, де радянська школа випереджала західну. Саме тому, незважаючи на економічну кризу й занепад промис-